

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.39>

Старущенко Я.В.

*аспірант кафедри конституційного і адміністративного права,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ ОТРИМАНИХ ВІД ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Розвиток фінансових технологій і віртуальних активів у світі зумовив необхідність модернізації законодавства та регуляторних підходів щодо запобігання відмиванню коштів. В цілому віртуальні активи стали не лише інноваційним фінансовим інструментом, а й потенційним каналом для здійснення незаконних операцій. Варто вказати, що в Україні, як і в багатьох інших країнах, правове регулювання обігу віртуальних активів перебуває на етапі активного розвитку, утім існує потреба у впровадженні комплексного механізму контролю, який би забезпечував ефективність системи запобігання відмиванням коштів у цифровому середовищі.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питання регулювання ринку віртуальних активів розкрито у працях таких вчених як Д. Зетше, М. Дініс Лукас, В. Феррарі та ін. Досвід зарубіжних країн щодо правового режиму криптовалют розкрито у роботах В.А. Устименко, Б.В. Деревянко, О.І. Кулика та ін.

Метою статті є дослідження окремі шляхи вдосконалення правового регулювання запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових напрямів вдосконалення правового регулювання є розробка та прийняття законодавчих актів, які чітко визначатимуть правовий статус віртуальних активів, вимоги до провайдерів послуг з їх обігу та порядок здійснення контролю за фінансовими опе-

раціями. Законодавча база повинна передбачати обов'язкову ідентифікацію клієнтів КУС, ведення детального обліку транзакцій, а також своєчасне формування звітності щодо підозрілих операцій. Крім того, необхідно встановити правові механізми відповідальності за порушення вимог AML/CFT, що стимулюватиме провайдерів до дотримання законодавчих норм та міжнародних стандартів.

Наступним важливим аспектом є створення єдиного наглядового органу, який здійснюватиме координацію та контроль діяльності всіх суб'єктів обігу віртуальних активів. Такий орган міг би функціонувати як незалежна структура, що забезпечує єдність підходів до регулювання, зменшує ризик розбіжностей у практиці нагляду та підвищує ефективність аналітичних заходів щодо виявлення потенційних порушень. Досвід зарубіжних країн свідчить, що концентрація повноважень у межах одного органу дозволяє значно скоротити час реагування на ризики та забезпечити оперативний обмін інформацією між регуляторами, правоохоронними органами та фінансовими установами.

Впровадження технологічних інструментів є наступним ключовим напрямом підвищення ефективності системи AML/CFT. Використання програмного забезпечення для автоматичного моніторингу транзакцій, аналізу поведінкових моделей клієнтів та виявлення аномальних операцій дозволяє значно підвищити точність і швидкість ідентифікації підозрілих потоків коштів. Крім того, сучасні технології, такі як блокчейн-аналітика, штуч-

ний інтелект та машинне навчання, можуть бути використані для прогнозування потенційних ризиків та визначення схеми нелегальних операцій у цифровому середовищі.

Активна міжнародна співпраця є невід'ємним елементом вдосконалення системи запобігання відмиванню коштів у сфері віртуальних активів, оскільки обмін інформацією з регуляторами інших країн, а також взаємодія з міжнародними організаціями, такими як FATF, дозволяє не лише підвищити ефективність національного регулювання, а й забезпечити відповідність українських підходів до світових стандартів. Разом з тим досвід провідних країн показує, що ефективна координація на міжнародному рівні дозволяє своєчасно виявляти транскордонні ризики та запобігати використанню віртуальних активів у незаконних операціях.

Особливу увагу слід приділити підготовці кадрів та підвищенню кваліфікації співробітників регуляторних та правоохоронних органів, тому що оптимальний механізм запобігання відмиванню коштів у цифровому середовищі потребує спеціалізованих знань щодо технології блокчейн, методів криптоаналітики та фінансового моніторингу в умовах віртуального обігу активів. Саме тому регулярні навчальні програми, обмін досвідом та участь у міжнародних тренінгах є на часі, що дозволить персоналу органів нагляду своєчасно реагувати на нові загрози та застосовувати сучасні методики контролю.

Не менш важливим є забезпечення прозорості та законності діяльності провайдерів послуг з обігу віртуальних активів, оскільки встановлення обов'язкових процедур аудиту та регулярного звітування перед контролюючими органами дозволяє підтримувати високий рівень фінансової дисципліни та знижує ризики використання цифрових активів у незаконних схемах. Важливо також, щоб законодавство передбачало чіткі вимоги до зберігання даних про транзакції, а також гарантувало можливість їх перевірки та аналізу в режимі реального часу.

Крім того в контексті вдосконалення правового регулювання особливе значення набуває адаптація міжнародних стандартів AML/CFT до національної специфіки. Законодавство має враховувати не лише рекомендації FATF, але й особливості українського фінансового ринку, структуру криптовалютного сектору та наявну інфраструктуру контролю, що дозволяє забезпечити ефективність впроваджених норм, уникнути дублювання функцій та створити інтегровану систему протидії фінансовим злочинам у сфері віртуальних активів.

З урахуванням зазначених аспектів, можна сформулювати комплексну стратегію вдосконалення правового регулювання запобігання відмиванню коштів у сфері віртуальних активів в Україні, яка включає наступні основні напрями: 1) прийняття комплексного законодавства, що визначає правовий статус віртуальних активів та встановлює обов'язкові вимоги до провайдерів послуг; 2) створення єдиного наглядового органу, який забезпечуватиме координацію та контроль діяльності всіх суб'єктів обігу віртуальних активів; 3) впровадження сучасних технологічних інструментів для моніторингу та аналізу транзакцій; 4) розвиток міжнародної співпраці та обмін інформацією з іноземними регуляторами та міжнародними організаціями; 5) підвищення кваліфікації співробітників органів нагляду та правоохоронних структур; 6) забезпечення прозорості діяльності провайдерів послуг з обігу віртуальних активів та регулярного аудиту їхньої діяльності; 7) адаптація міжнародних стандартів AML/CFT до національної специфіки та потреб українського фінансового сектору.

Вбачається, що комплексне впровадження зазначених заходів дозволить сформувати ефективну, прозору та технологічно оснащену систему протидії відмиванню коштів, отриманих від обігу віртуальних активів. Вітчизняне законодавство отримає чіткі механізми контролю та регулювання, що сприятиме підвищенню фінансової стабільності, захисту економіки від незаконних операцій

та інтеграції України у глобальну фінансову систему з високими стандартами безпеки.

Доцільно зазначити, що правове регулювання традиційно розвивається повільніше, ніж новітні технології, оскільки законодавчі та регуляторні інститути лише поступово починають реагувати на виклики, які генерують інноваційні цифрові інструменти. Одним із таких викликів став бурхливий розвиток ринку віртуальних активів, а останніми роками спостерігається стрімке зростання використання криптовалют, зокрема Bitcoin, яка є однією з найпоширеніших у світі.

Ключовою характеристикою віртуальних активів є їх децентралізована природа, відсутність прямого державного контролю та можливість анонімного використання. Транзакції у мережі Bitcoin можна перевіряти через відкритий блокчейн, у якому інформація зберігається безстроково та може бути використана як доказ навіть через значний час, на відміну від готівкових операцій, які неможливо ретроспективно простежити, цифрові перекази залишають постійний слід у розподіленому реєстрі.

Водночас, попри відкритість блокчейну, встановлення особи чи юридичної організації, що стоїть за конкретною транзакцією, залишається складним завданням. Операції з такими віртуальними активами, як Bitcoin, Litecoin чи Dash, хоча й потребують значних аналітичних зусиль, можуть бути відстежені, адже у записах фіксується час, обсяг транзакції та адреси відправника й одержувача, представлені у вигляді довгих алфавітно-цифрових кодів. Водночас активи з посиленням захистом конфіденційності приховують ключові дані, що фактично унеможливує ідентифікацію учасників обміну.

У будь-якому випадку основною проблемою є не лише аналіз руху віртуальних активів, а й встановлення зв'язку між віртуальними адресами та конкретними особами, саме ця технічна складність зробила віртуальні активи привабливим інструментом для схем відмивання коштів.

Вивчення цього феномену доцільно здійснювати в межах порівняльно-правового аналізу англо-саксонської та романо-германської систем права, розглядаючи нормативне регулювання операцій з віртуальними активами у таких країнах, як Німеччина та США, а також у правовій системі України.

У контексті нормативного визначення поняття «віртуальна валюта» важливим є посилання на положення Директиви (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року [1], спрямованої на запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів.

У межах цього нормативного акту визначено комплекс контрольних заходів, необхідних для протидії процесам легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. Зміни, внесені до Директиви у 2018 році, вперше закріпили офіційне визначення терміна «віртуальна валюта». Головна мета цих нововведень полягала у підвищенні прозорості криптовалютних операцій та зменшенні ризиків, пов'язаних із відмиванням коштів.

Оновлена редакція Директиви встановила, що віртуальна валюта – це цифрове відображення вартості, яке не випускається та не гарантується центральним або іншим державним банком, не має статусу законного платіжного засобу та може прийматися як форма обміну фізичними та юридичними особами, підлягає передачі, зберіганню та обігу в електронному форматі.

Таким чином, віртуальні активи офіційно отримали правове визнання в законодавчому полі ЄС [2]. Зокрема, Німеччина, як держава-член Союзу, у 2019 році імплементувала положення Директиви до власної правової системи. Закон «Про імплементацию поправок до четвертої Директиви ЄС з протидії відмиванню коштів» розширив перелік фінансових інструментів, додавши до нього криптоактиви, що дозволило закріпити у праві поняття криптоактивів як окремого об'єкта цивільних правовідносин.

У Сполучених Штатах Америки регулювання операцій із віртуальними активами

у сфері боротьби з відмиванням коштів здійснюється на засадах технологічної нейтральності. Відповідно до позиції Служби з протидії фінансовим злочинам Міністерства фінансів США, віртуальні активи прирівнюються за вартісним еквівалентом до традиційних грошей, виконують функції замінника валюти та повинні регулюватися за аналогічними правилами.

Регуляторні органи США розглядають криптовалюту з різних позицій. Зокрема Комісія з цінних паперів і бірж відносить їх до активів, близьких за статусом до акцій чи інших цінних паперів. У свою чергу Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами класифікує їх як товари, а Міністерство фінансів США при цьому наголошує на високих ризиках використання віртуальних активів для легалізації злочинних доходів.

Особи, що здійснюють діяльність у сфері обігу віртуальних активів, автоматично підпадають під вимоги законодавства з протидії відмиванню коштів, а залежно від напрямку діяльності, підлягають регуляторному нагляду FinCEN, SEC або CFTC. Різноманітність підходів у США пояснюється особливостями їх правової системи, де крім федеральних норм, кожен штат має власні закони, що дозволяє визначати віртуальні активи як грошові аналоги, майно або товар [3].

В Україні правове врегулювання цієї сфери почалося з ухвалення у 2022 році Закону «Про віртуальні активи» [4], що встановлює правові засади обігу віртуальних активів, визначає права й обов'язки учасників ринку, а також державну політику у даній сфері, проте закон набуде чинності після внесення відповідних змін до Податкового кодексу. Поняття «віртуальний актив» також міститься в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 6 грудня 2019 року [5], де він визначається як цифрове вираження вартості, що може використовуватися для платіжних чи

інвестиційних цілей та підлягає обігу в цифровому форматі.

Через новизну правового статусу віртуальних активів виникають складнощі у застосуванні традиційних норм права. FATF у своїх доповідях наголошує, що конвертовані віртуальні активи є особливо вразливими до використання у схемах відмивання коштів через високий рівень анонімності та можливість проведення транскордонних переказів без належної ідентифікації учасників [6].

На відміну від банківських установ, які діють у межах суворого контролю та звітності, транзакції з віртуальними активами можуть відбуватися без централізованого регулятора, що ускладнює встановлення їх походження.

У кримінальному праві Німеччини (§ 261 КК) відмивання коштів включає приховування походження майна, здобутого злочинним шляхом. Аналогічно у США федеральний кримінальний кодекс (титул 18, § 1956) визначає таким майном будь-яку власність, здобуту внаслідок протиправної діяльності, включно з нематеріальними активами, що дозволяє поширювати цю норму і на криптовалюту [7].

Віртуальні активи можуть використовуватися не лише для відмивання коштів, а й для фінансування тероризму, оплати незаконних товарів і послуг, корупційних дій, зокрема надання хабарів у цифровій формі. Їх децентралізована структура, швидкість транзакцій та відсутність єдиного глобального регулятора створюють додаткові ризики для правозастосовної практики у сфері фінансової безпеки.

Анонімність, висока швидкість проведення транзакцій, відсутність централізованого контролю та недостатній рівень нормативно-правового регулювання створюють сприятливі умови для використання віртуальних активів у процесі відмивання коштів. Такі особливості функціонування криптовалютного ринку зумовлюють підвищений рівень ризику, оскільки традиційні механізми фінансового моніторингу виявляються недостат-

ньо ефективними в умовах децентралізованої цифрової економіки.

Разом з тим, сучасна практика демонструє наявність інструментів, які здатні зменшити ефект «повної анонімності» криптовалютних операцій. Одним із ключових напрямів є залучення спеціалізованих компаній, що здійснюють поглиблений аналіз блокчейн-мереж, які використовуючи методи відстеження транзакцій та адрес, можуть формувати аналітичні профілі, які включають геолокаційні дані, інформацію про обмін віртуальних активів на фіатні кошти та інші релевантні показники. Така діяльність, хоч і передбачає фінансові витрати, може значно підвищити ефективність слідчих дій, особливо у складних транснаціональних провадженнях.

Правоохоронні органи мають можливість звертатися із запитом до криптовалютних бірж з метою отримання додаткових даних, необхідних для ідентифікації осіб, причетних до протиправних фінансових операцій. Проте високі витрати на послуги компаній з аналізу блокчейнів становлять суттєву перешкоду для держав із обмеженими бюджетними ресурсами, оскільки у більшості випадків розслідування, що стосуються віртуальних активів, починаються не з виявлення підозрілої транзакції, а з ідентифікації конкретної особи, щодо якої вже існують підозри. У таких ситуаціях важливим є встановлення факту контролю підозрюваним певного криптовалютного гаманця, що нерідко можна підтвердити шляхом експертного дослідження електронних

пристроїв, без необхідності звертатися до комерційних постачальників аналітики блокчейну.

Крім того використання віртуальних активів для відмивання коштів може призводити до масштабних негативних наслідків для національних та глобальної економіки, тому що саме обіг віртуальних активів дозволяє правопорушникам швидко та ефективно переміщати кошти, уникаючи виявлення з боку державних органів контролю.

Незважаючи на волатильність курсів криптовалют, спостерігається тенденція до їх поступової стабілізації та поширення у повсякденному обігу. Зокрема у разі відсутності належного врегулювання, подальше використання таких активів у злочинних схемах може призвести до серйозних макроекономічних дисбалансів та підриву довіри до фінансової системи. Ключовими інструментами протидії зазначеним загрозам є комплексне нормативно-правове регулювання ринку віртуальних активів та посилення кримінальної відповідальності за відмивання коштів незалежно від території вчинення правопорушення.

Висновки. Вбачається, що необхідним є запровадження уніфікованих механізмів контролю, що включатимуть вимоги ідентифікації та верифікації клієнтів, моніторинг транзакцій та інші превентивні заходи. Їх інтеграція у діяльність операторів віртуальних активів сприятиме зменшенню ризиків зловживань і підвищенню прозорості фінансових операцій.

Анотація

У статті досліджено окремі шляхи вдосконалення правового регулювання запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів. Вказано, що розвиток фінансових технологій і віртуальних активів у світі зумовив необхідність модернізації законодавства та регуляторних підходів щодо запобігання відмиванню коштів. В цілому віртуальні активи стали не лише інноваційним фінансовим інструментом, а й потенційним каналом для здійснення незаконних операцій. Варто вказати, що в Україні, як і в багатьох інших країнах, правове регулювання обігу віртуальних активів перебуває на етапі активного розвитку, утім існує потреба у впровадженні комплексного механізму контролю, який би забезпечував ефективність системи запобігання відмиванням коштів у цифровому середовищі.

Констатовано, що активна міжнародна співпраця є невід'ємним елементом вдосконалення системи запобігання відмиванню коштів у сфері віртуальних активів, оскільки обмін інформацією з регуляторами інших країн, а також взаємодія з міжнародними організаціями, такими як FATF, дозволяє не лише підвищити ефективність національного регулювання, а й забезпечити відповідність українських підходів до світових стандартів. Разом з тим досвід провідних країн показує, що ефективна координація на міжнародному рівні дозволяє своєчасно виявляти транскордонні ризики та запобігати використанню віртуальних активів у незаконних операціях.

Зроблено висновок, що особливу увагу слід приділити підготовці кадрів та підвищенню кваліфікації співробітників регуляторних та правоохоронних органів, тому що оптимальний механізм запобігання відмиванням коштів у цифровому середовищі потребує спеціалізованих знань щодо технології блокчейн, методів криптоаналітики та фінансового моніторингу в умовах віртуального обігу активів. Саме тому регулярні навчальні програми, обмін досвідом та участь у міжнародних тренінгах є на часі, що дозволить персоналу органів нагляду своєчасно реагувати на нові загрози та застосовувати сучасні методики контролю.

Ключові слова: віртуальні активи, відмивання коштів, запобігання, фінанси, нормативно-правове регулювання.

Starushchenko Ya.V. Improvement of legal regulation for preventing money laundering received from the circulation of virtual assets in Ukraine

Summary

The article studies certain ways to improve the legal regulation of the prevention of money laundering received from the circulation of virtual assets. It is indicated that the development of financial technologies and virtual assets in the world necessitated the modernization of legislation and regulatory approaches to the prevention of money laundering. In general, virtual assets have become not only an innovative financial instrument, but also a potential channel for illegal transactions. that in Ukraine, as in many other countries, the legal regulation of the circulation of virtual assets is at the stage of active development, but there is a need to introduce a comprehensive control mechanism that would ensure the effectiveness of the system for preventing money laundering in the digital environment.

It is stated that active international cooperation is an integral element of improving the system for preventing money laundering in the field of virtual assets, since the exchange of information with regulators of other countries, as well as interaction with international organizations, such as the FATF, allows not only to increase the effectiveness of national regulation, but also to ensure compliance of Ukrainian approaches to global standards. At the same time, the experience of leading countries shows that effective coordination at the international level allows timely identification of cross-border risks and prevention of the use of virtual assets in illegal transactions.

It is concluded that special attention should be paid to the training of personnel and advanced training of regulatory and law enforcement officers, because the optimal mechanism for preventing money laundering in the digital environment requires specialized knowledge of blockchain technology, cryptanalytics methods and financial monitoring in the context of virtual asset circulation. That is why regular training programs, exchange of experience and participation in international trainings are essential, which will allow the personnel of supervisory authorities to respond to new threats in a timely manner and apply modern control methods.

Key words: virtual assets, money laundering, prevention, finance, regulation.

Список використаних джерел:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС: Директива; Європейський Союз від 20 травня 2015 р. № 2015/849 / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_037-1
2. Application of FinCEN's Regulations to Certain Business Models Involving Convertible Virtual Currencies. URL: <https://www.fincen.gov/sites/default/files/2019-05/FinCEN%20Guidance%20CVC%20FINAL%20508.pdf>
3. The Commodity Futures Trading Commission. Release Number 7231-15. 2014. URL: <https://www.cftc.gov/PressRoom/PressReleases/7231-15>
4. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20>
6. Guidance for a risk-based approach: Virtual currencies. Financial Action Task Force (FATF). 2015. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/guidance-rba-virtual-currencies.pdf>
7. Boehm F., Pesch P. Bitcoin: A First Legal Analysis with re reference to German and US-American law. *Institute for Information, Telecommunication, and Media Law, University of Münster, Germany*. URL: <https://www.zar.kit.edu/downloads/Publikationen/Franziska%20Boehm/BTC%20final%20camready.pdf>